

Nr 40.

Av herr **Pers**, om beredande av kostnadsfri rättshjälp åt jordbrukare vid större vattenregleringar m. m.

Sedan några år pågår förhandling om att reglera vattenföringen i Dalälven, framför allt i dess stora naturliga regleringsbassäng, sjön Siljan. Frågan ligger hos Kungl. Maj:t, som bland annat har att lämna tillstånd till överbyggande av kungsådran vid Grådafallet, tröskeln vid älvens utflöde ur sjön.

Vad industrien väntar sig av företaget belyses klart av följande ur Stockholms Dagblad för onsdagen den 20 januari för i år hämtade redogörelse för en till Kungl. Maj:t på samtliga intresserade verksägares vägnar ingiven inlaga i syfte att påskynda frågans administrativa behandling. I den återopade redogörelsen heter det bland annat.

»Den effektiva fallhöjden från Siljan till havet uppgår till cirka 146 meter, varav inom ett par år nära $\frac{3}{5}$ bliva tagna i anspråk. Vid fallsträckans fullständiga utnyttjande beräknas det enbart genom Siljans reglering vunna tillskottet i lågvatteneffekt till cirka 60,000 turbinhästkrafter och den i genomsnitt årligen vunna energin till minst 100 miljoner kilowattimmar. Till jämförelse kan nämnas, att Trollhätteverkets totala energiproduktion år 1913 utgjorde cirka 200 miljoner kilowattimmar.

Kostnaderna för regleringens genomförande beräknas till cirka 2,600,000 kronor, varav cirka 267,000 kronor utgöra ersättning (exclusive 50 procents förhöjning) till strandägare för skada å lågländ mark, huvudsakligen slätteräng. Det av regleringen påverkade strandområdet ligger avsevärt *under* nuvarande högsta vattenstånd, jordmånen är icke den bästa och någon avgörande försämring av brukningsmöjligheten för återstående hemmansdelar uppstår veterligen icke på någon plats. Genom sänkning av högvattenstånden kommer

å andra sidan jordbruket kring Siljan att beredas viss fördel. Någon nämnvärd inverkan å båttrafiken medför regleringen icke, och en del befarade sanitära olägenheter skola säkerligen kunna utan svårighet avhjälpas genom särskilda åtgärder. För timmerflottningen längs älven kommer regleringen genom lågvattenmängdens ökning att bliva till stort gagn. I detta avseende kan nämnas att i Dalälven nedanför Siljan under denna vinter kvarligga cirka 2,200,000 stycken flottgods, huvudsakligen pappersmasseved, som ej kunnat nedflottas till respektive verk på grund av vattenbristen. Påtagligt är att, jämfört med nyttan för älvdalen och för hela landet av en rationell vattenreglering, den därav vållade skadan blir mycket ringa. Vid Dalälvens vattenkraft äro redan nu knutna ytterst viktiga delar av landets industri. Dit höra sålunda Kvarnsvedens pappersbruk, järnverk vid Domnarvet, Avesta, Horndal, Sandviken, Gysinge, Söderfors och Älvkarleö, gruvdrift i Norberg m. fl. platser, den i flera avseenden betydelsefulla kemiska industrien vid Månsbo, Fors sulfittfabrik och slutligen Stockholms stads blivande kraftverk, för kommunala och storindustriella behov, samt statens stora Älvkarlebyverk, med kommunala abonnenter som Gävle, Uppsala, Enköping, Västerås, delvis med betydande industri, och industriella verk som Dannemora, Hofors och Klosters järnverk, Hallsta pappersbruk m. fl.

Vid de flesta utbyggda vattenfallen lider man av vattenbristen under de årligen återkommande lågvattenperioderna, och det är därför påtagligt att vattendragets reglering och den därmed följande jämnare driften omedelbart skulle väsentligt öka den industriella produktionen samt bereda bättre arbetsförhållanden vid bestående verk och i hela orten. Av än större betydelse är emellertid att genom regleringen utsikterna i hög grad ökas för tillkomsten av nya industrianläggningar med därav följande ökade arbetstillfällen och bättre utkomstmöjligheter.

Att en jämnare industrikraft längs älven även för trakterna omkring och ovanför Siljan kommer att medföra gynnsamma återverkningar har också bland ortens befolkning erkänts, och den nuvarande vattenbristperioden med därav följande minskning i arbetstillfällen och industriell produktion samt minskad köpkraft har tvivelsutan kraftigt bidragit att i stort sett stärka denna uppfattning. Detta utesluter naturligtvis icke att på sina håll strandägare genom protester under olika former söka för egen del vinna största möjliga fördel eller ersättning i samband med regleringens genomförande.

Med tanke på de svårigheter, som landets näringsliv under de närmaste åren sannolikt går till mötes, framstår med särskild styrka nödvändigheten att nu på allt sätt befordra den industriella produktionen. En reglering av Dalälven, framför allt Siljan, hör till de åtgärder, som snabbt nog kunna skapa betingelser för ökad produktion, till gagn för hela landet utan nämnvärd skada för någon dess inbyggare, och arbetsutskottet hemställer därför, att Kungl. Maj:t ville på allt sätt befrämja industriens och kraftverkets egna strävanden i detta syfte, främst genom ett påskyndande av regleringsfrågans administrativa behandling samt genom framläggande snarast möjligt av förslag till ny vattenlag.»

Denna koncentrerade framställning ger en föreställning om industriens intresse och de fördelar den väntar sig av företagets utförande. Här äro emellertid ett par andra intressen, som knappast kunnat göra sig hörda på samma verksamma sätt, nämligen jordägarnes intressen i de orter, som beröras av regleringen, alltså huvudsakligen de tusentals små jordägarna kring Siljan och Orsa-sjön samt det allmännas intresse i vidsträckt mening.

Vad jordägarna beträffar, så få de sig i den här relaterade framställningen en sidoblick med anledning av befarade försök att genom protester vilja tillvinna sig stora ersättningsbelopp. Erfarenheter lär, att sådant icke är uteslutet. Men erfarenheten lär också något annat.

Riksdagen har haft något att göra med regleringen av sjön Skagern. Och om det än har varit svårt att få en rätt föreställning om de förhållanden, som givit upphov till allt vad som rörts upp i den frågan, nog var det väl ändå ganska uppenbart, att ärendets behandling lidit av väsentliga brister och att anledning till missnöje förefanns. Det föreföll åtminstone mig uppenbart, att strandägarna ej kunnat fatta, hur företaget skulle verka för orten i dess helhet. Varje enskild hade sökt att se sig tillgodo och blivit tillgodosedd i större eller mindre mån, men ingen hade fört talan för orten i stort och med full överblick över företagets konsekvenser.

Gälde detta redan vid Skagerns reglering, huru mycket mer skall det äga sin giltighet vid ett företag som Siljans med bisjöar reglering, ett företag av långt större dimensioner och mycket invecklade förhållanden?

¶ Den rättsprocedur, som följes vid handläggningen av en sådan fråga enligt nu gällande bestämmelser, är icke avpassad för så stora

och invecklade förhållanden. Härav följa svåra olägenheter. Ett starkt industriintresse med stora vinstmöjligheter handlar målmedvetet och enhetligt. Till sitt förfogande kan det erhålla de yppersta tekniska och juridiska biträden, som stå att erhålla i landet. Även tidningspressen användes i regel till att preparera den allmänna meningen till dess fördel. Jordägarna ha att göra sig gällande var för sig och lägga vanligen vikten vid att erhålla ett så stort ersättningsbelopp som möjligt. De gemensamma, ofta högst betydande intressena äro i fara att bli förbisedda. Olika orter kunna äga stridiga intressen. Sådana inbördes stridigheter kunna också tillskapas därigenom, att sökandeparten erbjuder särskilda förmåner för en del av rättsägarna. Därtill kommer, att alla de för frågan ytterst viktiga förundersökningarna ske på framställning av industriintresset, som helt naturligt är angeläget därom att dess synpunkter bli tillgodosedda. Härei ligger ej något klander, men det måste medges, att strandägarna äro långt sämre ställda, som, splittrade, som de äro, ej äga möjlighet att åstadkomma de ofta vidlyftiga och kostsamma undersökningar, som behövdes för att ställa deras sak i riktig belysning även från de synpunkter, som de företrädesvis behövde få belysta. Vissa ämbetsmyndigheter ha visserligen till uppgift att tillgodose dessa, men det blir oftast en formell granskning och den förekommer på en sen tidpunkt. Den, som kan lägga papperen bäst tillrätta, har de största chanserna. Det förefaller, som om det vore alldeles nödvändigt att staten ställde kostnadsfri rättshjälp till förfogande för de tusentals små sakägare, som var för sig ej kunna erbjuda motvikt för tillvaratagande av sin rätt mot en mäktig grupp av intressenter, som stå på den andra sidan. Härvid framställa sig framför allt just bevakande av sådana gemensamma intressen, som den enskilde har svårt att överblicka och vanligen även saknar material att föra fram med någon framgång. Här är det dock fråga om att ingripa i av naturen utformade förhållanden på ett mycket kraftigt sätt. Siljans lägsta vattenstånd skall sänkas 90 centimeter, d. v. s. i runt tal en meter. Med de stora fördelar, som en ytterligare sänkning skulle medföra, lär den ej utebli. Kungl. vattenfallsstyrelsen ställer också en sådan i utsikt. Medelvattenståndet skulle emellertid höjas. Hur en sådan förändring i naturförhållandena kommer att verka i olika riktningar, det är ingen lätt sak att bedöma ens för lärt och kunnigt folk, än mindre hos en allmoge, som ej kan förutsättas äga nödiga insikter därför.

Vad jag åsyftar med det allmännas intressen i vidsträckt mening rörande denna fråga, skall jag nu söka skissera. Lagen bestämmer, att jordägaren skall erhålla ersättning för värderad skada samt 50 procent därutöver. Det är den ena parten. Rörande den andra parten, vattenfallsägarna, är ingen gräns stipulerad för storleken av deras vinst. De få bära bördan av företagets iscensättande, utbetala ersättningsbelopp och bekosta utbyggande av damm samt skötsel av regleringen. Därjämte är någon risk förbunden med hela företaget.

Jag vet ej, om äganderätten till fallen nedanför Siljan i sig innesluter någon ovillkorlig rätt att få tillgodogöra sig förmånerna av de möjligheter nuvarande lagstiftning erbjuder i fråga om en sådan reglering. Det är en juridisk fråga. Skulle det vara så, då möter oss här det icke alltför ovanliga förhållandet, att den naturliga rättskänslan reagerar mot vad som anses juridisk rätt. Proceduren kräver i alla händelser medverkan av den styrande makten i landet, och denna äger att tillse, att rättvisa i möjligaste mån skipas medborgarna emellan. Jag tillåter mig antaga, att den ovillkorliga rätten till erhållande av denna förmån ej finnes.

Det förefaller att vara alldeles uppenbart, att den förmån, som skulle tilldelas vattenfallsägare genom denna åtgärd, skulle vara mycket betydande. Tillskottet i lågvatteneffekt uppgives av kungl. vattenfallstyrelsen till 60,000 turbinhästkrafter och den i genomsnitt årligen vunna energien till minst 100 miljoner kilowattimmar. Någon uppgift om vad detta representerar i pengar har jag ej sett, men att det är en synnerligen riklig årlig vinst på de 2,600,000 kronor regleringens genomförande beräknas kosta, därom bör intet tvivel råda.

Är det rätt av det allmänna att låta hela denna vinst komma enskilda tillgodo? Jag förbiser icke, att staten och en del kommuner här höra till företagarna såsom vattenfallsägare, men de stå här i samma förhållande till företaget som enskilda personer. Efter min uppfattning kan det icke vara rätt. Jag unnar företagarna en rundlig del av vinsten till uppmuntran för deras verksamhet och jag förbiser ej deras risker, som i detta fall dock synas vara ganska små. Det allmänna lär knappast kunna komma att få stå med armarna i kors vid enskildas tillgodogörande av de värden, som här utlämnas. Såväl angränsande kommuner som staten får tillgodose kraven på skolor, polisväsende, kommunikationer, för att nämna blott några »titlar». Särdeles under nydaningsarbetet ställas ofta stora krav på det allmänna, som föranleda utgifter i olika avseenden.

Dessutom kunna oförutsedda materiella rubbningar befaras, som behöva avhjälpas eller måhända ännu hellre förebyggas, men vars beskaffenhet icke på förhand kan bestämmas. Det vore obilligt, om sådant skulle läggas på statens skattdragare och än sämre om staten skulle uraktlåta att vidtaga sådana anordningar att hjälp kunde lämnas i behörig utsträckning.

Vilken risk för naturkatastrofer, som här kan föreligga, skall jag söka förklara.

Österdalälven bildar vid sitt infall i Siljan ett delta av omkring en mils längd. Älven går här i lös sand i många vindlingar och dess fåra ändrar alltjämt läge. Ända till år 1659 utmynnade den i Orsasjön, men bröt i maj det nämnda året en ny fåra fram till den nuvarande lilla älven, som kommer från Orsasjön. En by, som låg i vägen, bortspolades. Härom skrev hundra år senare topografen Abraham Hülphers: »1659 på maji hotades kyrkan (Mora) av älven, som då utskar en ny fart till Siljan, vid 10 och en halv alns ovanlig vattuflod, varvid en stor by, Säbbenbo kallad, med alla som därinne varit nattetiden fördränktes, då blev Sandängen, som förut var landfast, kringfluten och omgives nu av Orsasjön, gamla och nya älvgången». År 1860 var det stor fara för att älven skulle fortsätta på sin strävan att taga sig rakaste vägen ned i Siljan. Mora kyrka, Morastrands köping med järnvägsstation och andra anläggningar stå på den på smalaste stället endast 350 meter breda remsa, som ännu är kvar efter ett tidigare skede med högre vattenstånd i Siljansbäckenet. Vid varje hastig vårflod är denna remsa i fara att mer eller mindre hastigt förminskas, kanske bortföras. Var och en kan förstå, att en sänkning av Siljans lågvattenstånd, som skulle inträffa varje normal vår, innebär en ökad fara för upprepane av en sådan naturkatastrof. Vad denna skulle innebära i materiellt avseende kan man förstå, då man vet, att förutom den nämnda kyrkan och köpingen en hel grupp stora byar äro byggda på detta omtalade i viss mån i rörelse varande delta. Indalsälvens brytande av en ny fåra förbi det s. k. Döda fallet bestyrker också, att händelser av denna beskaffenhet ej ligga utom möjlighetens gränser.

Bifogade karta, utarbetad av docenten i ekonomisk geografi vid handelshögskolan, friherre Sten De Geer, ger en åskådlig bild av förhållandena på det ovan omtalade deltat mellan Siljan och Orsasjön. Allmogen har här sedan gamla tider vidtagit betydande strandskoningsarbeten för motarbetande av älvens skärningar, arbeten, som

dock sedan omkring trettio år upphört, icke på grund av minskat behov utan därför, att ett sådant allmänt ändamål ej kunnat tillgodoses inom de nuvarande kommunallagarnas ram.

Det är klart, att fara förefinnes för långsamt skeende eller plötsliga förändringar i den terräng, som älven genomlöper överallt där älven går i lösa jordlager och strömningshastigheten förändras genom höjning eller sänkning av tillopps- eller avrinningsnivån.

Även om intet bestämt kan sägas angående risken för upprepande av en sådan händelse, som den här ovan berörda, så bör staten likväl efter min uppfattning gardera sig därför, genom att åt sig eller respektive kommuner eller båda förbehålla en andel av det goda, som den utdelar åt enskilda vid medverkande till en sådan reglering. Önskligt vore också, att anordningar träffades, som gjorde det möjligt att utan omgång förebygga eller bota sådana skador, som kunna uppstå till följd av dessa här antydda förhållanden. Behov av permanent beskaffenhet för tillgodosende av sundhet, vårdande av fiske o. s. v. kunna också visa sig behöva tillgodoses.

Vid en sådan reglering upprepas en företeelse, som kunnat iakttagas under skogsindustriens utveckling i vårt land. Skogsavverkningarna ha ofta lämnat skogskommunerna, i vilka skogen vuxit, mer eller mindre utarmade, under det att landet vid kusten och städerna absorberat den av skogen skapade rikedomen. Här är det i själva verket fråga om att disponera vattensystemet i östra Dalälven ovanför älvarnas förening till förmån för älven och orterna nedanför denna föreningspunkt. Siljan skall nämligen enligt planen även reglera den ojämna tillrinningen från Västerdalälven till den förenade fåran. Siljans och Orsasjöns reglering är blott inledningen till en systematisk reglering av hela Dalälvens övre flodsystem med dess hundratals sjöar. Må vara, att ett sådant intresse kan vara fullt legitimt, det vill jag ingalunda förneka. Men det binder möjligheterna för denna landsända till förmån för en annan del av landet, låt vara i samma flodfåra. I fråga om skogsindustrien ha statsmakterna nu sett sig nödsakade att sörja för att skogskommunerna skola bli tillgodosedda på ett eller annat sätt. I här förevarande fall förefaller det som om det skulle vara överensstämmande med rättvisa och billighet, att den trakt, de kommuner, som få underkasta sig regleringen med därav följande olägenheter av olika slag, trevnaminskningen även inbegripen, skulle kunna erhålla något

materiellt vederlag, så att de kunde vidtaga och understödja åtgärder till allmänt gagn.

Efter regleringen av Dalälven med Siljan följa regleringarna av norrlandsälvarna, en efter annan i en lång rad. Indalsälven med Storsjön har redan gjort sig påmind. Det vore högeligen önskvärt, om denna föreliggande reglering skedde efter grunder, som tillgodosåge rättvisa och billighet åt alla håll. Jag betvivlar, att detta låter sig göra med nuvarande lagbestämmelser. Ingalunda skall det förnekas, att industrien har anspråk på att frågan löses utan onödig tidsutdräkt, men å andra sidan bör faran för orättvisor och illa avpassade anordningar från det allmännas sida ej underskattas. Här behöver en mönsterreglering ske, som icke blott tillgodoser enskildas berättigade intressen, utan även tillfredsställer det allmänna rättsmedvetandet. Min övertygelse är, att särskilda, för dylika stora regleringar avpassade lagbestämmelser äro nödvändiga härför.

Med stor tvekan har jag gett mig in på denna fråga, väl in-seende mina insikers bristfällighet. De stora allmänna intressen, som stå på spel, ha förmått mig att upptaga ett konkret fall, som är belysande för ett helt område av spörsmål, vilket allt mera upptager landets intresse.

Med stöd av vad jag anfört får jag föreslå riksdagen

att i skrivelse till Kungl. Maj:t framställa önskvärdenheten därav, att vid skeende större vattenregleringar jordbrukarne tillförsäkras sakkunnig och kostnadsfri rättshjälp;

samt att vid dessa tillfällen staten tillförsäkrar sig och vederbörande kommuner så stor andel av det genom regleringen tillskapade värdet, att stat och vederbörande kommuner eller andra samfälligheter kunna träffa anordningar att motverka och gottgöra de risker och tillfredsställa de berättigade krav av olika slag, förutsedda eller icke förutsedda, som kunna uppstå genom dessa regleringar.

Stockholm den 26 januari 1915.

En karta bilägges.

And. Pers.

